

Simuliakrinė tikrovė XX a. 6-ojo dešimtmečio lietuvių romane

Anotacija: Straipsnyje, remiantis Jeano Baudrillard'o simuliakro ir simuliacijos teoriniais postulatais, tyrinėjami meninės tikrovės kūrimo principai XX a. 6-ajame dešimtmetyje parašytuose socrealistiniuose lietuvių autorių romanuose. Analizuojami Aleksandro Gudaičio-Guzevičiaus, Jono Dovydaičio, Jono Usačiovo, Alfonso Bieliausko, Antano Venclovos kūriniai. Aiškinamasi, kokiais meniniais sprendimais romanistai kūrinuose perteikė oficialiąją komunistų partijos ideologiją.

Raktažodžiai: romanas, socialistinis realizmas, simuliakras, ideologija, tikrovė.

XX a. 6-ajame dešimtmetyje buvo sukurti pamatiniai lietuvių socialistinio realizmo romanai: Aleksandro Gudaičio-Guzevičiaus *Kalvio Ignoto teisybė* (1–2, 1948–49), Jono Dovydaičio *Dideli įvykiai Naujamiestyje* (1953)¹, Jono Usačiovo *Nemunas laužia ledus* (1956), Alfonso Bieliausko *Rožės žydi raudonai* (1959), Antano Venclovos *Gimimo diena* (1959). Straipsnio tikslas – aptarti šiuose kūrinuose funkcionuojančią meninę tikrovę. Pirmiausia būtina prisiminti, kad to meto menininkai privalėjo įsisąmoninti, jog „literatūra negali būti nuošalėje nuo partijos politikos, negali būti atitrūkusi nuo gyvenimo, tarnauti ‚menas menui‘. Literatūros partiškumas reikalauja, kad tarybinis rašytojas komunistines idėjas propaguotų meninio žodžio priemonėmis“². Romanistų kūrinuose ir skleidžiamą komunistinę ideologiją, o tai darant sukuriama simuliakrinė tikrovė.

Skaitytojui peršama tokia socialistinio gyvenimo realybė, kurią sudaro, Jeano Baudrillard'o žodžiais tariant, pirmojo laipsnio simuliakrai. Pastarieji yra

1 Pirmoji romano redakcija vadinosi *Po Audros* (1948), antroji – *Dideli įvykiai Naujamiestyje* (1953). Antrasis variantas buvo gerokai praplėstas: atsirado nauji įvykiai, veikėjai, epizodai, dar labiau akcentuojama ideologinė linija.

2 *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje: 1940–1990*, sudarė Juozapas Romualdas Bagušauskas, Arūnas Streikus, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005, p. 71.

„paremti vaizdu, imitacija ir falsifikavimu, harmoningi, optimistiniai, siekiantys idealiai atstatyti ar įsteigti prigimtį pagal Dievo paveikslą“³. Gudaičio-Guzevičiaus romane sakoma: „Nebus dykaduonių... Visi žmonės lygiai dirbs, ir visuomenė, valstybė jais rūpinsis, nes visuomenė – didelė, draugiška šeimyna“, „namai bus tarp sodų ir gėlių: jie bus taip sutvarkyti, kad būtų galima sveikai, linksmai ir tinkamai gyventi“⁴. Simuliakrinė tikrovė apima *istoriją* (Gudaičio-Guzevičiaus, Venclovos romanai), *žemės ūkį* (Usačiovo), *pramonę* (Dovydaičio), *kultūrą ir švietimą* (Venclovos), *žmonių tarpusavio santykius* (Bieliausko romanas).

Propagandinių idėjų sklaida

„Mūsų uždavinys yra apvalyti lietuvių tautos istoriją nuo nacionalizmo ir šovinizmo, parašyti naują, teisingą lietuvių tautos istoriją“, – skelbė Antanas Sniečkus pranešime apie kultūros sovietizavimą 1944 metais⁵. Šio darbo ėmėsi Gudaitis-Guzevičius, kuris *Kalvio Ignoto teisybėje*⁶ pavaizdavo pirmąją proletarinę revoliuciją Lietuvoje (1919). Bet koks istorinis įvykis parodomas kaip visos tautos valios išraiška. Pavyzdžiui, Rusijos komunistų partijos (bolševikų) centro komiteto sprendimas sujungti Lietuvą su Baltarusija vaizduojamas kaip pačių lietuvių noras. Romane sukarikatūrinamas Jonas Basanavičius, Antanas Smetona, Augustinas Voldemaras, pateikiami neva originalūs dokumentai. Autorius klastoja Lietuvos istoriją, pirmasis įtvirtindamas propagandinę idėją, kad svarbiausią vaidmenį istorijoje vaidina liaudies masės, besivadovaujančios šūkiu: „Iš rytų šviesa!“⁷. Ją skleidžia ir Venclovos *Gimimo diena*, kurioje aprašomas neva savanoriškas Lietuvos prisijungimas prie Tarybų Sąjungos 1940 m. Anot romano veikėjo, rusų papulkininkio, „Raudonoji Armija budriai saugos dabar ir Lietuvos sienas nuo kiekvieno priešo, kuris tik kėsintųsi į jos laisvę ir nepriklausomybę“⁸.

3 Jean Baudrillard, *Simuliakrai ir simuliacija*, iš prancūzų kalbos vertė Marius Daškus, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 140.

4 Aleksandras Gudaitis-Guzevičius, *Kalvio Ignoto teisybė*, t. 2, Vilnius: Vaga, 1976, p. 454.

5 *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje: 1940–1990*, p. 45.

6 Pagal šį romaną Lietuvos kino studijoje 1956 m. buvo pastatytas istorinis propagandinis filmas „Ignotas grįžo namo“.

7 Aleksandras Gudaitis-Guzevičius, *op. cit.*, t. 2, p. 78.

8 Antanas Venclova, *Gimimo diena*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959, p. 243.

Usačiovo *Nemunas laužia ledus* – literatūrinis kolektyvizacijos įtvirtinimas⁹. „Draugai valstiečiai! Aš trumpai. Kas už kolūkio įsteigimą? Prabalsuojame. A-a, visi vienu balsu, tvarkoj! Nuo šios dienos mūsų kolūkis skaitosi sukurtas. Sveikinu jus!”, – sako partorgas Rudzikas¹⁰. Ši citata gerai išreiškia tą propagandą žemės ūkio srityje, kurią vykdė komunistų partija. Jos politiką Usačiovas aktualizuoja vaizduodamas skirtingų ideologinių pažiūrų šeimą. Aktyvi komunizmo priešininė Rusinienė teigia, kad kolchozai – tai vergija. Tuo tarpu jos vyras rodo pavyzdį, kaip reikia suvisuomeninti turtą. Jis pirmasis atiduoda savo gyvulius, žemės ūkio padargus ir pradeda kolektyvinio ūkio kūrimą. Kolūkių atsiradimas, pareiškimų rašymas tampa falsifikacija: draugai valstiečiai, kaip matėme, vieningai balsuoja už kolūkio įsteigimą, o jei to nedaro, jis sukuriamas popieriuje. Draugas Sėjavičius moko partietį: „Nebūk formalistas, nesikabinėk prie smulkmenų. Svarbu esmė – ar žmogus kolūkiškos dvasios, ar buožiškos. Jei kolūkiškos – trauk į sąrašą, ir viskas. Svarbu esmė. Su forma vėliau susitvarkysi“¹¹. Aprašant kolektyvizaciją pabrėžiama tai, kad lietuviai neturi technikos, reikalingos žemės ūkio darbams. Taip iškeliamą propagandinę idėją, kad rusai – techninio progreso lyderiai. Rusiško traktoriaus, kombaino pasirodymas kolūkyje parodomas kaip stebuklas, jis priešpriešinamas mitologinei lietuvių valstiečių sąmonei. Vyras ir moterys „iš tolo išgąstingai žiūrėjo, kaip kombainas, lyg pasakų smakas, ryja nesustodamas penkių metrų pločio rugių juostą“¹². Žmonės kumščiais, dalgiais, pjautuvais stabdo šią techniką, priešinasi jai, mėgina ją sugadinti. Jie mėto surištus pėdus po ratais ir kertamuoju mechanizmu. Brigados narių įniršį apramina mašinų-traktorių stoties (MTS) direktorius Kvasas: „Tai valdžios turtas, o jūs jį gadinate ir, jeigu sugadintumėte, iš jūsų brigados išskaitytume penkiasdešimt tūkstančių“¹³. Kaip matyti, turtas priskiriamas nebe liaudžiai, bet valdžiai, kurios žmonės išsigąsta.

Socrealistiniuose romanuose vaizduojama, kaip „Tarybų Lietuva žengia industrializacijos keliu!“¹⁴. Ryškiausias pavyzdys – Dovydaičio romanas *Dideli įvy-*

9 Jono Čekio teigimu, romano autorius yra ne Usačiovas, bet Jurgis Tornau, kuris „nuo pirmojo iki paskutinio puslapio perrašė romaną, ir jis buvo išleistas Usačiovo vardu“. Jonas Čekys, *Knygos kūrėjų talkoje*, Vilnius: Vaga, 1995, p. 78.

10 Jonas Usačiovas, *Nemunas laužia ledus*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956, p. 27.

11 *Ibid.*, p. 181.

12 *Ibid.*, p. 296.

13 *Ibid.*, p. 298.

14 Jonas Dovydaitis, *Dideli įvykiai Naujamiestyje*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956, p. 319.

kiai Naujamiestyje, kuriame pasakojama, kaip didesnę ir gražesnę negu prieš karą metalo fabriką pastato darbininkų entuziazmas, jų anksčiau neatskleisti gabumai ir, žinoma, rusų specialistai. Pagrindiniu kūrinio akcentu tampa propagandinė socialistinio lenktyniavimo idėja. „Tačiau reikia suprasti ir visada atsiminti, kad kiekvienai gamyklai ir fabrikui pateikto plano įvykdymas – pirmoji sąlyga, šventa pareiga ir įstatymas“; – tvirtina metalo tresto valdytojas¹⁵. Kadangi tarybiniai specialistai dirba bet kokiomis sąlygomis, niekada neatsilieka nuo kitų, nuolat mokosi, tai netrukus „Jėga“ stoja geriausiųjų respublikos įmonių priešakyje. Betgi taip atsiranda prieštaravimas tarp socialistinio lenktyniavimo ir lygybės idėjos, kurią griaua garbės raštai ir lentos, ordinaai ir vėliavos. Turi būti geresnis už geriausius, našesnis už našiausius, aktyvesnis už aktyviausius, o tai viso labo tėra kazuistika.

„Ugdant ‚tarybinį žmogų‘, svarbiausias vaidmuo buvo skiriamas kultūrai, ypač mokyklai. Nemokamas mokslas ir kultūros (tik sovietinės) prieinamumas platiems gyventojų sluoksniams – vieni stipriausių sovietinės propagandos akcentų“; – pažymi istorikas Liudas Truska¹⁶. Venclovos *Gimimo diena* ne tik įtvirtino pirmąją sovietinę Lietuvos okupaciją, bet propagavo socialistinės kultūros modelį, vaizduodamas skirtingas dviejų brolių pažiūras. Komunistas Karolis tvirtina, kad tikro menininko negali neuždegti liaudies kova, negali nesužavėti jos didvyriškumas. Jurgis jam atsako: „Pirmiausia, aš netikiu, kad menas gali būti normuojamas, tvarkomas iš viršaus. Iš to nieko gero išeiti negali“¹⁷. Karolis prilygina meno kūrimą klasių kovai, aiškindamas, kad dabar menininkas tarnauja „naujai, į gyvenimą išeinančiai klasei, jis atlieka pažangų uždavinį, jis kovoja dėl ateities...“¹⁸. Siekiant tai įrodyti, romane akcentuojama minėta propagandinė nemokamo mokslo ir tarybinės kultūros idėja. Kūrinyje teigiama, kad partija duos mokslą masėms, kad aukštąsias mokyklas užpildys darbininkų vaikai, kad greitai atsiras nauji teatrai, muziejai, vaikų darželiai. Skaitytojui peršama rusų kalba ir kultūra. Herojai, dar gerai nemokėdami rusiškai, skaito Nikolajaus Ostrovskio, Aleksandro Fadejevo, Michailo Bubenovo romanus, dainuoja dainas („Suliko“, „Vychodila na bereg Katiuša“, „Jesli zavtra vojna“). Nemokamas mokslas, kultūra tampa ideologija, o menininkai ir mokytojai – jos skleidėjais.

15 *Ibid.*, p. 554.

16 Liudas Truska „Kultūros sovietizacija“, in: *Lietuva, 1940–1990: Okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005, p. 126.

17 Antanas Venclova, *op. cit.*, p. 329.

18 *Ibid.*, p. 330.

Socrealistiniuose romanuose žmogus tėra aktyvus partijos narys, socializmo kūrėjas, darbštus ir sąmoningas darbininkas. Asmeninio gyvenimo jis neturi, o tai rodo Bieliausko *Rožės žydi raudonai*. Komjaunimo sekretoriaus meilę Girčytei užgesina merginos mama ir partija. Pirmiausia susiduriame su skirtingos socialinės klasės problema. Komunistas Čėponis negali prilygti turtingam Kiprui, kuris patinka Girčienei, beje, socializmo priešininkei. Ši sako dukrai: „Mes, Asta, esame moterys ir turime galvoti plačiau. Materialinės sąlygos mūsų planuose taip pat neturi būti nustumtos į paskutinę vietą. Štai, teta Ana Anelė ištekėjo už staliaus ir gavo džiovą“¹⁹. Vis dėlto svarbiausia skirtis – partija, kuri nurodinėja Čėponiui. Būtent jos, o ne širdies ar jausmų, Vytas nuolankiai klauso. Bieliauskas, Jono Lankučio pastebėjimu, „gana įtikinamai parodo, kad socialistinės pasaulėjautos žmogaus gyvenimo esmę sudaro ne vien meilė, o visų pirma visuomeniniai idealai“²⁰. Taip skleidžiama propagandinė idėja, kad socialistinę visuomenę sudaro partijos nariai, o ne gyvi žmonės. Yra viena šeima – partija, o jos nariai – draugai. Neatsitiktinai romanuose užgesusi Eroso liepsna, o mylimas žmogus vadinamas ne vardu ar mažybiniu žodeliu, bet draugu. Į mylimąjį kreipiamasi kaip į partijos atstovą: „Ak, draugas Karoli! Mielas draugas Karoli“²¹.

Socrealistiniuose romanuose žmogus negali ne tik mylėti, bet ir tikėti. Dvasininkas visada piešiamas juodomis spalvomis: jis vaizduojamas kaip amoralus, nuolat geriantis, meluojantis ir kitus išnaudojantis žmogus. Ypač akcentuojama tai, kad kunigo atsisakoma laidojant komunizmo statytojus. Štai Mykolo Rusino, Usačiovo romano herojaus, laidotuvės tampa ateizmo ir komunizmo manifestacija. Palydėti pirmininką į paskutinę kelionę „susirinko didelė minia žmonių – seniai šiose vietose nebuvo tokių laidotuvių“²². Sekretorius Medziukas prie kapo kalba ne apie velionį, bet apie kolūkių steigimą, apie kovą su buržuaziniais nacionalistais. Svarbiausia ne žmogus, jo atmintis, bet komunistų ideologija. Orkestroi grojant himną, karstas nuleidžiamas į duobę. Ant naujai supulto kapo Didas Brilius išbrėžia su kastuvu kryžį. Tai pamatęs sūnus Juozas „kietai suplojo

19 Alfonsas Bieliauskas, *Rožės žydi raudonai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959, p. 277.

20 Jonas Lankutis, *Socialistinis realizmas lietuvių literatūroje*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959, p. 218.

21 Aleksandras Gudaitis-Guzevičius, *op. cit.*, t. 2, p. 464.

22 Jonas Usačiovas, *op. cit.*, p. 202.

pailgą tėvo kapą ir su kastuvo rankena giliai įspaudė penkiakampę žvaigždę²³. Dovydaičio romane pabrėžiama, kad tas, kas laikosi bažnyčios, klaidžioja tamsybėje; Gudaičio–Guzevičiaus kūrinyje formuojama nuomonė, kad kunigystė buvo pelningiausias ir lengviausias iš visų amatų; Usačiovo tekste vaikams mokykloje skaitoma paskaita „Apie religinių prietarų žalingumą visuomenei“. Taip įtvirtinama propagandinė idėja, kad „dauguma tarybinių žmonių laisvi nuo religinių prietarų. Juos nuo to išlaisvino socializmo pergalė, mūsų tarybinių žmonių laimėjimai mokslo ir kultūros fronte, kova prieš gamtos jėgas“²⁴.

Propaganda kaip reklama

Falsifikuodami istorinius, ekonominius, socialinius, politinius faktus ir realijas, autoriai vykdo propagandą. Ši, anot Baudrillard'o, „užsiima pamatinių idėjų, politinių figūrų ir „prekinio ženklo įvaizdį“ puoselėjančių partijų marketingu ir prekyba“²⁵. Taip ji suartėja su reklama, siūlančia prekę ir prekinį ženklą. Romanuose tikslingai atsiranda tokios reklaminės frazės: „Kas buvo niekas – bus viskas!“²⁶, „Medicinos pagalba teikiama nemokamai“²⁷, „Tarybinėje santvarkoje lygios teisės [...]“²⁸, „Na, o tarybiniai žmonės nedarbą seniai, labai seniai užmiršo“²⁹. Tokia reklama grindžiama politinė–ekonominė–socialinė santvarka Rusijoje, kurią apibūdina būdvardžiai: naujas, nemokamas, geriausias, didžiausias. Visuotinę gerovę, prekių bei paslaugų gausą ir kokybę garantuoja rusai, o jie „visko turi – ir mašinų, ir duonos... ...Rusai – didelė jėga...“³⁰. Siūlydami skaitytojui prekę (partijos adoruojamą planinę ekonomiką, nemokamą mokslą, gydymą) ir prekinį ženklą (Tarybų Sąjungos vėliavoje buvusius simbolius), romanistai reklamuoja falsifikatą, padirbinį, simuliakrą. Visa socialistinė gerovė, išskyrus gydymą, lieka tik knygos puslapiuose. Realybėje žmogaus laukė kelios

23 *Ibid.*, p. 202.

24 Jonas Dovydaitis, *op. cit.*, p. 600.

25 Jean Baudrillard, *op. cit.*, p. 105.

26 Aleksandras Gudaitis-Guzevičius, *op. cit.*, t. 1, p. 353.

27 Jonas Dovydaitis, *op. cit.*, p. 464.

28 Jonas Usačiovas, *op. cit.*, p. 28.

29 Jonas Dovydaitis, *op. cit.*, p. 137.

30 *Ibid.*, p. 142.

prekės, eilės, paskyros, protekcijos ir kyšiai. „Bet simuliakrai – tai nėra tiesiog ženklų žaidimas, juose taip pat slypi ypatingi socialiniai santykiai ir ypatinga valdžios instancija“, – teigia Baudrillard’as³¹. Reklamuodami simuliakrus, romanistai įtvirtina ir socialistinės visuomenės nariui privalomą elgseną, ir oficialiąją valdžios politiką. Ją priimančiam piliečiui neva garantuojamos visos prekės ir socialinės paslaugos, kurių iš tikrųjų nebuvo arba kuriomis naudojosi tik patys įtakingiausi partijos nariai.

Romanistų kūriniai rodo, kad, pradėjus funkcionuoti simuliakrui, pats sociumas tampa reklama. Jau nebe rusai, bet lietuviai skatina kurti socializmą, įtikinėja tautiečius, kad visi žmonės bus lygūs, draugiški, viskuo aprūpinti. Romanuose pateikiama ir nemažai pavyzdžių: visą gyvenimą rankų darbo jėgą naudoję stalius Martusevičius aprūpinamas elektriniais įrankiais; bežemis Meldutis gauna žemės, statybinės medžiagos, paskolą gyvuliams įsigyti. Šitokios valdžios dovanos, rūpestis nuolat perduodamas iš lūpų į lūpas. Taip nebe marksistinės-leninistinės idėjos, bet patys lietuviai kuria simuliakrinę tikrovę. Ja švelniai abejojama tik Dovydaičio, Usačiovo romanuose. Techninės klaidos, vagystės, drausmės ir atsakomybės stoka – visa tai vaizduojama turint vieną tikslą – parodyti, kaip komunistai lengvai įveikia visas problemas. Be abejo, lietuviams visada padeda sumanieji rusų specialistai, partijos atstovai. Jie išsprendžia ir technines problemas, ir keičia darbininkų moralines nuostatas. Jaunuolį Vitkų, mėgusį išgerti, patriukšmauti, apgauti, įkišti blogą gaminį už gerą, pakeičia fabriko kolektyvas. Šis „nesigailėjo nė už vieną blogą žingsnį. Jo pavardė neišnykdavo iš sienlaikraščio. Jį plakė be gailėsčio...“³². Vitkus atsisako „kapitalizmo laikų papročių“; o racionalizacijų biuras patvirtina jo sumanytą štiftų gamybos būdą, kuris „keturis kartus pagreitina gamybą“³³. Taip socialistinės ekonomikos, politinės santvarkos trūkumai panaudojami kuriant simuliakrinę tikrovę, įteigiančią, kad „turi tai, ko neturi“³⁴.

31 Жан Бодрийяр, *Символический обмен и смерть*, перевод и вступительная статья Сергея Зенкина, Москва: Добросвет, 2000, p. 116.

32 Jonas Dovydaitis, *op. cit.*, p. 593.

33 *Ibid.*, p. 593.

34 Jean Baudrillard, *op. cit.*, p. 9.

Specifiniai literatūriniai sprendimai

Kad ši tikrovė būtų paveiki, romanistai priima keletą specifinių meninių sprendimų. Pirmiausia jie akcentuoja vieną svarbiausių parateksto elementų – pavadinimą. Pastarasis, anot Umberto Eco, „jau yra interpretacijų raktas“³⁵. Gudaičio-Guzevičiaus romano pavadinime – *Kalvio Ignoto teisybė* – užfiksuoti svarbiausi komunizmo ideologijos postulatai. Kalvis – darbininkų sluoksniu atstovas, jo darbo įrankis buvo Sovietų Sąjungos vėliavoje; Ignotas – „Ignacijus (1) lot. trump. Ignotas, Ignacas, Ignotas, Ignius; tarm. Ignasius [...], iš lot. Ignatius: lot. ignatus „ugningas liepsningas“³⁶. Romane ir matome, kad herojus yra „ugningas“, aktyvus, energingas darbininkas, kovotojas, komunistų ideologijos įtvirtintojas. „Revoliucija – va, kur visų didžiausia visam pasauli teisybė! Turi būti pagal Leniną!...“³⁷; – išraiškingsai aiškina Ignotas klausytojams. Tuo tarpu Dovydaičio, Usačiovo, Venclovos kūrinių pavadinimai informuoja skaitytoją apie minėtus epochinės reikšmės socializmo laimėjimus. Dideliu įvykiu tampa sovietinio fabriko statymas ir veikla Naujamiestyje (Dovydaičio romanas), kolūkių steigimas prie Nemuno (Usačiovo kūrinys)³⁸, Venclovos aprašytas Lietuvos prisijungimas „prie galingos Tarybų Sąjungos tautų šeimos“³⁹. Bieliausko romano pavadinimas – *Rožės žydi raudonai* – byloja meilę partijai (rožė) ir pralietą komunistų kraują (raudona spalva). Taigi pavadinimas atkreipia dėmesį, brėžia skaitymo strategijas, užmezga komunikaciją tarp teksto ir numanomo skaitytojo.

Pastarasis – liaudies, lietuviško kaimo atstovas, kuriam svarbi tradicinė kultūra, tautosaka, romanuose virstanti intertekstais. Romanistai panaudoja lietuvių liaudies dainas, patarles, priežodžius, tarmes. Visa tai itin gausiai cituojama Gudaičio-Guzevičiaus romane. Jame formuojamas požiūris, kad tautosaka yra išimtinai liaudies nuosavybė, svetima išsilavinusiam miestiečiui. Lietuvių liaudies dainas dainuoja ir Dovydaičio, ir Usačiovo romanų personažai. Tai suartina

35 Umberto Eco, „Postilė ‚Rožės vardui‘“, in: Umberto Eco, *Rožės vardas*, iš italų kalbos vertė Inga Tuliševskaitė, Vilnius: Alna, 1991, p. 409.

36 Kazys Kuzavinis, Bronys Savukynas, *Lietuvių vardų kilmės žodynas*, 3-iasis pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, p. 167.

37 Aleksandras Gudaitis-Guzevičius, *op. cit.*, t. 1, p. 73.

38 Kolektyvizacijos propagandai buvo skirtas ir filmas „Aušra prie Nemuno“ (1953), pastatytas „Lenfilmo“ bei Lietuvos dokumentinių ir kronikinių filmų kino studijose. Kaip matyti, pavadinime vėl figūruoja Nemunas.

39 Antanas Venclova, *op. cit.*, p. 367.

skaitytoją su teksto pasauliu, kuriame reklamuojama komunistinė ideologija. Būtent todėl intertekstais tampa ir lietuvių poetų (ypač Salomėjos Nėries) kūrinų citatos. Dėmesys nacionalinei kultūrai turėjo parodyti tariamą sovietų pagarbą kitos tautos savasčiai. Kaip pastebi Dovydaičio romano veikėja, „Tarybų Sąjungoje įžeidinėti tautinių jausmų nevalia“⁴⁰. Būtent todėl romanuose komunistai steigia kraštotyros muziejus, darbininkai stato spektaklį „Laimės aušra“; partiniai veikėjai rašo eilėraščius, o leidyklos nedelsdamos juos išleidžia. Tokio dėmesio rezultatas – kultūros pavertimas masių kultūra, kuriai „netaikomi jokio kūrybinio individualumo ir originalumo kriterijai“⁴¹.

Iš liaudies kyla ne tik naujieji menininkai, bet ir naujieji herojai, kuriami pagal herojinio epo poetiką. Tai bebaimis, ypatingomis fizinėmis galiomis pasižymintis kalvis Ignotas, fabriko direktorius Rimantas, komjaunuolė Laima, sekretorius Čeponis, politikalinys Strimas. Herojai nemiršta net ir nuo sunkiausių sužeidimų, jie neturi Achilo kulno, o tuo pralenkia netgi Homero personažus. Kaip sako *Kalvio Ignoto teisybės* pasakotojas, „yra tokių beržų kur kalvos viršūnėje ar pakriūtėje, diržingų šakūnų, kurie nesilanksto ir nesikraipo nuo kiekvieno vėjo pūstelėjimo...“⁴². Tokiems beržams tvirtumo suteikia partijos tiesos, straipsniai, knygos apie Zoją Kosmodemjanskąją, Lizą Čaikina, Olegą Koševojų, Aleksandrą Matrosova, Marytę Melnikaitę. Kita vertus, šie nepalūžtantys stipruoliai neapsiriboja revoliucine kova, jie atranda naują veiklos barą – mokymą. Visi herojai tampa mokytojais, jie moko kitus žmones Lenino tiesų, žemės ūkio ir pramonės paslapčių. Svarbiausia, kad jie tai daro neturėdami jokios kompetencijos. Sekretorius Medziukas sako abejojančiam savo sugebėjimais Rudzikui: „Mes visi kažkokių mokslų nesam ėję. Aš juk irgi paprastas kalvis. Bet jei tu komunistas – mokykis. Turi mokytis, kitaip mes nepajudėsime pirmyn“⁴³.

Romanistų kūrybinę „pažangą“ rodo tai, kad jie įsisavino partijos jiems iškeltus uždavinius. Jie aktualizavo schematiškumo, teigiamo herojaus, būtinai komunisto, klasių kovos, patetinės retorikos, ideologinės priešpriešos, religijos ignoravimo principus. Kitaip sakant, jie įtvirtino socrealizmo poetiką, kuri yra realizmo ir komunizmo ideologijos junginys. Be to, savita tai, kad romanistai

40 Jonas Dovydaitis, *op. cit.*, p. 665.

41 Nerija Putinaitė, *Šiaurės Atėnų tremtiniai: Lietuviškosios tapatybės paieškos ir Europos vizijos XX a.*, Vilnius: Aidai, 2004, p. 170.

42 Aleksandras Gudaitis-Guzevičius, *op. cit.*, t. 2, p. 57.

43 Jonas Usačiovas, *op. cit.*, p. 260.

sąmoningai mėgina atsiremti į jau esančią nacionalinę literatūros tradiciją. Jie kartoją Kristijono Donelaičio *Metų* (1765–1775) meninius sprendimus. Pavyzdžiui, keturi metų laikai tampa kompoziciniu pagrindu, leidžiančiu romanistams atskleisti materialinę, socialinę, moralinę, politinę darbininkų padėtį. Usačiovo, Venclovos romanuose veiksmas prasideda pavasarį, o Gudaičio-Guzevičiaus, Dovydaičio, Bieliausko – vasarą. Pastarąjį sprendimą nulėmė istorinė situacija – 1940 m. birželio 15 d. SSRS okupavo Lietuvą. Venclovos romane šis įvykis pompastiškai vadinamas Tarybų Lietuvos gimimo diena. Ne mažiau svarbus argumentas, kodėl romanistai atsigręžė į Donelaičio kūrinį, yra darbas, būrai, kuriuos engia ponai. Anot Lankučio, Donelaitis sukūrė „nemirtingus posmus apie baudžiauninko darbą“⁴⁴. Būrus pakeičia komunistai, jų bendruomenę – tarybinis kolektyvas, darbus žemės ūkyje papildė gamyba fabrikuose, feodalinius ponus – „buržujai“, „priešiški elementai“, seniūnus – partijos funkcionieriai, pasikalbėjimus kaimo sueigose – politiniai mokymai, didaktiką – ideologinės tiesos. *Metuose* žmogaus gyvenimas sutapatinamas su gamta, o socrealistiniuose romanuose – su partija. Ir viena, ir kita jungia darbas, kuris pirmuoju atveju yra realus, sudarantis būro egzistencijos pamatą, o antruoju atveju – imitacinis. Toks sekimas rodo autorių norą prisitaikyti ir prie partijos reikalavimų, ir prie skaitytojo, kolūkio ar gamyklos darbininko.

XX a. 6-ajame dešimtmetyje parašyti Gudaičio-Guzevičiaus, Dovydaičio, Usačiovo, Bieliausko, Venclovos romanai – utopinės vaizduotės kūriniai, atliepiantys pirmojo laipsnio simuliakrus. Darbas, liaudis, partija – triada, kūrusi utopinę socialistinę tikrovę. Nuolatinė šių trijų narių simuliacija buvo paremta manipuliavimu stoka, planais ir oficialiąja propagandine informacija. Taip tauta buvo sutapatinta su liaudimi, privati nuosavybė virto kolektyviniu turtu, asmeninę iniciatyvą pakeitė kolektyviniai sprendimai, kūrybinį individualumą eliminavo masių kultūra. Visa tai užfiksuota romanistų kūrinuose, bylojančiuose, kad meninis tekstas buvo kuriamas kaip ginčas tarp simuliakro ir tikrovės. Ir autoriai, ir juos palaikę partijos funkcionieriai buvo įsitikinę, kad „efektyvi yra simuliacija, o ne tikrovė“⁴⁵.

44 Jonas Lankutis, *op. cit.*, p. 33.

45 Jean Baudrillard, *op. cit.*, p. 69.

A Reality of Simulacra in the Lithuanian Novel of the 60's

Summary

The article discusses the creation of reality in the Lithuanian novel of the 60's. It examines the novels based on Socialist realism: *The Truth of Smith Ignotas* by Aleksandras Gudaitis-Guzevičius (v. 1–2, 1948–49), *Great Developments in Naujamiestis* by Jonas Dovydaitis (1953), *The Nemunas River is Breaking Ice* by Jonas Usačiovas (1956), *Roses have Red Blossoms* by Alfonsas Bieliauskas (1959), and *Birthday* by Antanas Venclova (1959).

In promoting the principles of communist ideology, the authors create a reality of simulacra. They try to sell to the reader a reality of socialist life consisting of what Jean Baudrillard referred to as first level simulacra. By falsifying historical, economic, social, and political facts and realities, novelists conduct propaganda of communist ideology, which is similar to advertising. By trying to sell a commodity (the planned economy adored by the Party) and its trademark (the symbols displayed on the flag of the Soviet Union), novelists advertise a counterfeit product. After the product begins to function, the society itself becomes an advertisement.

On the artistic plane these authors apply popular schematic concepts of Socialist realism: present the positive hero (who is invariably a communist), class struggle, pathetic rhetoric, ideological opposition, and defiance of religion. On the other hand, writers also make a few literary decisions quite new for then context: they emphasize the title, make use of Lithuanian folk songs, create a hero typical of a heroic epos, and communicate with the implied reader.

Keywords: novel, Socialist realism, simulacrum, ideology, reality.
